

ACTA HISTRIAE
24, 2016, 3

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE
24, 2016, 3

KOPER 2016

ISSN 1318-0185

UDK/UDC 94(05)

Letnik 24, leto 2016, številka 3

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleksej Kalc, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Jože Pirjevec, Claudio Povoło (IT), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

**Urednika/Redattori/
Editors:**

Gorazd Bajc, Urška Lampe

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.)

**Lektorji/Supervisione/
Language Editor:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.)

**Stavek/Composizione/
Typesetting:**

Grafis trade d.o.o.

**Izdajatelj/Editore/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko / Società storica del Litorale®

**Sedež uredništva/Sede
della redazione/ Address
of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Kreljeva/Via Krelj 3,
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, internet: <http://www.zdjp.si/>

Tisk/Stampa/Print:

Grafis trade d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian
Research Agency

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

*Nedelja v Peroju / Domenica a Peroi / Sunday in Peroj – August
Tischbein, August Selb: Memorie di un viaggio pittorico nel litorale
austriaco (Trieste 1842)*

Redakcija te številke je bila zaključena 16. decembra 2016.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: Thomson Reuters: Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities (ERIH); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL)

Vsi članki so v barvni verziji prosto dostopni na spletni strani: <http://www.zdjp.si>.

All articles are freely available in color via website <http://www.zdjp.si>.

VSEBINA / *INDICE GENERALE* / *CONTENTS*

- Miloš Krivokapić, Nenad Perošević:** Čuvanje i/ili gubljenje etnolingvističkog identiteta istarskih Crnogoraca 463
Conservazione e/o perdita dell'identità etnolinguistica dei montenegrini dell'Istria
The preserving and/or losing ethno-linguistic identity of the Istrian Montenegrins
- Saša Milić:** Ličnost i prosvjetiteljski rad Svetog Petra Cetinjskog 491
La personalità e l'opera pedagogica di San Pietro di Cetinje
Personality and illuminatory work of St. Petar of Cetinje
- Slavko Burzanović, Olivera Popović:** Vico Mantegazza e il Montenegro 511
Vico Mantegazza and the Montenegro
Vico Mantegazza in Črna gora
- Adnan Prekić:** Komunizam i obrazovanje: iskustva Crne Gore 1945–1955 527
Il comunismo e l'istruzione: l'esperienza del Montenegro 1945–1955
Communism and education: the experience of Montenegro 1945–1955
- Dragutin Papović:** Unutrašnji sukobi u Barskoj nadbiskupiji 1965–1970 543
Conflitti interni nell'arcidiocesi di Antivari 1965–1970
Internal conflicts in Bar archdiocese 1965–1970
- Aleš Maver:** Arbogastova »germanska« karijera 561
La carriera »germanica« di Arbogaste
Arbogast: a »Germanic« career
- Roberto Vaccher:** La guerra di Candia: un confronto di mezzi e risorse 573
The war of Candia: a confrontation of means and resources
Kandijska vojna: primerjava sredstev in virov
- Klemen Kocjančič:** Partizansko zaslišanje sovražnikovega osebja: na primeru 7. SS-gorskega šolskega in nadomestnega bataljona 597
L'interrogatorio partigiano del nemico: il caso del SS-Gebirgsjäger-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon 7
Partisan interrogation of enemy personnel: on example of the SS-Gebirgsjäger-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon 7

Boris Koroman: Radnički tisak i problemi koncepta samoupravljanja u kulturi u Hrvatskoj 70-ih i 80-ih godina 20. st.	615
<i>Delavski tisk in problemi koncepta samoupravljanja v hrvaški kulturi v 70-ih in 80-ih letih 20. stoletja</i>	
<i>Workers' print media and the issues of the Socialist Self-Management cultural policy in Croatia through the 70s and 80s</i>	
Jože Pirjevec: Jugoslovanska kriza v arhivu Stasi (1980–1989)	643
<i>La crisi jugoslava degli anni Ottanta alla luce dei documenti Stasi</i>	
<i>The Yugoslav crisis in the Stasi archives (1980–1989)</i>	
Marlena Kokisheva, Valeriya Nedlina: Kuy: traditional genre in contemporary music of Soviet and Post-Soviet Kazakhstan	663
<i>Kuy: genere tradizionale nella musica contemporanea del Kazakistan nell'epoca sovietica e post-sovietica</i>	
<i>Kuy: tradicionalna zvrst sodobne glasbe v sovjetskem in post-sovjetskem Kazahstanu</i>	
Navodila avtorjem	677
<i>Istruzioni per gli autori</i>	680
<i>Instructions to authors</i>	684

KOMUNIZAM I OBRAZOVANJE: ISKUSTVA CRNE GORE 1945–1955

Adnan PREKIĆ

Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet, Danila Bojovića bb, Nikšić, Crna Gora

e-mail: adnanp@ac.me

SAŽETAK

U radu se istražuje uticaj Komunističke partije na obrazovni proces u Crnoj Gori u prvoj deceniji nakon oslobođenja. Kroz analizu društvenih okolnosti, nastavnih planova, udžbenika i odnosa prosvjetnih radnika, predstavlja se ideološki uticaj Komunističke partije na obrazovanje u Crnoj Gori. Članak je fokusiran na istraživanje osnovnih ideoloških stavova koji su komunisti željeli postići obrazovnom politikom. Takođe, navode se i osnovni modeli po kojima partija utiče i oblikuje obrazovnu politiku u ovom periodu. Rad je hronološki ograničan na prvu deceniju nakon oslobođenja Crne Gore. Formiranje prve socijalističke Vlade u Crnoj Gori uzeto je kao početna hronološka tačka, dok je istraživanje zaključeno događajima nakon drugog kongresa Komunističke partije u Crnoj Gori kada se analiziraju ostvareni rezultati u obrazovanju.

Ključne riječi: obrazovanje, Komunistička partija, Crna Gora, ideološko vaspitanje, udžbenici, učitelji, nastavni planovi, 1945–1955

IL COMUNISMO E L'ISTRUZIONE: L'ESPERIENZA
DEL MONTENEGRO 1945–1955

SINTESI

L'articolo prende in esame l'influenza del Partito Comunista riguardo l'istruzione in Montenegro nel primo decennio dopo la Liberazione. Analizzando le circostanze sociali, i programmi e i libri scolastici e i rapporti tra gli insegnanti mette in luce l'influenza ideologica del Partito Comunista sul processo dell'istruzione in Montenegro. L'articolo esamina i principali atteggiamenti ideologici che i comunisti volevano realizzare tramite la politica dell'istruzione. Inoltre, vengono evidenziati i modelli principali in base ai quali il partito cercava in quel periodo di imporre la propria influenza nell'istruzione. La ricerca si concentra sull'arco temporale del primo decennio dopo la fine della Seconda Guerra Mondiale. Il periodo esaminato nel presente articolo inizia con la formazione del primo governo socialista nel Montenegro del dopoguerra e si conclude con la situazione dopo il secondo congresso del Partito Comunista quando vennero analizzati i risultati ottenuti nel campo dell'istruzione.

Parole chiave: istruzione, Partito Comunista, Montenegro, educazione ideologica, manuali, insegnanti, programmi scolastici, 1945–1955

Obrazovni sistem u Crnoj Gori u prvoj deceniji nakon Drugog svjetskog rata bio je jedan od ključnih segmenata ideološkog aparata Komunističke partije. Fokusiran na mlade, strogo kontrolisan i usmjeravan od strane zvanične ideologije, omogućio je ideološki uticaj Komunističke partije na mladu generaciju. Nakon završetka drugog svjetskog rata, Komunistička partija preuzima kontrolu nad svim segmentima društvenog života i započinje proces indoktrinacije stanovništva. Partija želi da sopstvene ideološke vrijednosti predstavi na takav način da one postanu prihvatljive kompletnom stanovništvu (Brzezinski, 1961, 355). Preko nastavnih programa, udžbenika i prosvjetnih radnika obrazovni sistem učio je mlade vrijednostima socijalističkog društva. Na primjerima takozvane socijalističke izgradnje i narodnooslobodilačke borbe obrazovni sistem trebao je da nauči i uvjeri mlade generacije da je socijalistički sistem, najbolji društveni okvir za njih. U zvaničnoj terminologiji koristi se formulacija o stvaranju pojedinca koji razumije ideale socijalističkog društva i spreman je da usvaja nove vrijednosti zasnovane na toj tradiciji.

Svjesni važnosti obrazovanja u širem konceptu ideološkog rada, komunisti u Crnoj Gori još za vrijeme rata počinju sa organizovanjem mreže osnovnih škola. Odlukom Izvršnog odbora ZAVNO Crne Gore i Boke u martu 1944. godine na oslobođenoj teritoriji počinje formiranje mreže osnovnih škola. Odluka o otvaranju škola protumačena je kao mjera „*kulturnog uzdizanja naroda*“ a učiteljima su pripremljena „*kratka uputstva kao lakši putokaz i orijentacija u poslu*“. Sadržaj tih sugestija jasno ukazuje šta će to biti u fokusu obrazovne politike. Očekivano, najvažniji segment je bilo osposobljavanje učenika da čitaju i pišu, ali su uputstva sadržala i formulacije o afirmisanju „*ljubavi prema narodu, narodnooslobodilačkoj borbi, bratstvu i jedinstvu, borbi južnoslovenskih naroda za slobodu*“. Stavljanjem u prvi plan tih vrijednosti bilo je potpuno jasno da će obrazovna politika nositi snažan ideološki pečat (Lakić, 1963, 234).

Neposredno nakon oslobođenja kompletan obrazovni proces povjeren je „*Privremenom prosvjetnom savjetu za federalnu Crnu Goru*“. Savjet je dobio zadatak da formira novi obrazovni okvir, prilagođen socijalističkom društvu koje se stvaralo. Rad savjeta podijeljen je u sekcije čiji su najvažniji zadaci bili: reforma osnovnih škola, novi planovi u srednjim školama, otvaranje novih škola i upoznavanje ruskog jezika i kulture.¹

Formiranjem izvršnih organa vlasti, kontrolu i organizovanje obrazovnog procesa preuzima komisija za škole pri Pokrajskom komitetu Komunističke partije Jugoslavije za Crnu Goru. To je bio samo privremeni izvršni organ obrazovnog sistema pošto u aprilu 1945. godine nakon formiranja prve crnogorske Vlade rukovođenje obrazovnom politikom preuzima Ministarstvo prosvjete.² Mreža osnovnih škola i redovna nastava u njima počinje da se organizuje još za vrijeme trajanja ratnih sukoba. Prve osnovne škole na oslobođenoj teritoriji u Crnoj Gori osnivaju se u martu 1944. godine (Lakić, 1963, 235). Širenjem slobodne teritorije rastao je i broj novih škola pa je brzo formirana ozbiljna mreža obrazovnih institucija. Neposredno nakon oslobođenja, broj osnovnih škola u Crnoj Gori, u odnosu na predratni period, bio je veći za 137 škola (Pejović, 1982, 94).³

1 Pobjeda, 5. 8. 1945, Rad privremenog prosvjetnog saveza Crne Gore, 2.

2 Pobjeda, 22. 4. 1945, Ukaz o imenovanju Vlade, 1.

3 Pobjeda, 12. 9. 1946, Ekspoze predsjednik Vlade Blaža Jovanovića pred narodnom skupštinom, 4.

Već tokom 1948. godine mrežom osnovnih škola obuhvaćeno je kompletno stanovništvo a nastavu u tim školama redovno je pohađalo 95 % djece školskog uzrasta (Andrijašević, Rastoder, 2006, 472). Samo četiri godine od završetka rata, 1949. godine, u Crnoj Gori redovna nastava izvodila se u 591 osnovnoj školi sa 51.824 učenika, 13 zabavišta za predškolsku djecu 14 nižih i viših gimnazija, 7 srednjih i stručnih škola, 15 škola učenika u privredi, jedna srednja i 6 nižih muzičkih škola, škola primjenjene umjetnosti, škola za gluho-nijemu djecu, dvije škole za opšte obrazovanje radnika i 36 škola na albanskom jeziku (34 osnovne i dvije sedmogodišnje).⁴

Jedan od najvećih izazova crnogorskog posleratnog obrazovnog sistema bio je nedostatak kvalifikovanog i školovanog prosvjetnog kadra. Tokom 1950. godine u crnogorskim osnovnim školama radilo je 436 kvalifikovanih i 461 nekvalifikovanih učitelja. Čak i sa tim nekvalifikovanim kadrom u osnovnim školama falilo je 174 učitelja. Nedostajući kadar, oko 25 % ukupnog broja učitelja bio je zaposlen u javnim službama, na dužnostima van obrazovnog sistema. Slična situacija je i sa srednjoškolskim i višim školama. U gimnazijama, Učiteljskoj i Pedagoškoj školi bilo je zaposleno 118 profesora, 72 nastavnika, 68 učitelja, 10 stručnih učitelja, 14 privremenih nastavnika i 27 privremenih učitelja. Od tog broja čak 30 % prosvjetnog kadra bilo je nestručno a čak i sa njima u gimnazijama i višim školama falilo je 70 profesora (Kovačević, 1989, 162).

* * *

Obrazovni sistem u Crnoj Gori nakon Drugog svjetskog uporedo sa ostvarivanjem svojih prosvjetnih zadataka bio je i u funkciji indoktrinacije mladih. Komunisti su obrazovanje doživljavali kao segment ideološkog rada sa mladima kojim se stvaraju preduslovi za izgradnju novog socijalističkog društva. Po tom modelu, mladi ljudi kroz obrazovni proces treba da se nauče osnovnim principima socijalističkog društva. U tom procesu oni postaju „*ideološki svjesni*“ i spremaju se da nastave da izgrađuju socijalizam i baštine definisane ideološke vrijednosti. Obrazovanje mladih i njihovo školovanje obavlja se kroz vaspitanje na primjerima narodnooslobodilačke borbe a konačni cilj je razvijanje „*socijalističkog patriotizma*“ kod mladih.⁵ Dok je Komunistička partija preko svojih institucija i masovnih organizacija širila ideologiju među stanovništvom, kroz obrazovanje se ideološki oblikovala nova generacija. Cilj prosvjetne politike bio je vaspitavanje mlade generacije na idealima revolucije i socijalističke izgradnje.⁶

Osnovne karakteristike obrazovnog sistema definisane su prvim Ustavom FNRJ u kome se navodi da je nastava besplatna, u osnovnim školama obavezna, a da se cijeli obrazovni proces obavlja pod nadzorom države.⁷ Komunistička partija, ulogu i osnovne zadatke obrazovne politike, definiše u programskim dokumentima sa Petog kongresa u julu 1948. godine. U djelu programa koji se odnosi na prosvjetu i kulturu, kao osnovna funkcija obrazovne politike definiše se: „*vaspitanje širokih narodnih masa u duhu*

4 DACG, CK SK CG, Pregled agitaciono-propagandnog rada za prvo polugođe, 15. 9. 1949.

5 Pobjeda, 3. 9. 1947, Narodne škole i učitelji u novoj školskoj godini, 6.

6 Pobjeda, 29. 5. 1948, Nedostaci u dosadašnjem kulturno-prosvjetnom radu, 1.

7 Službeni list FNRJ, 1. 2. 1946, Ustav FNRJ.

socijalističkog patriotizma i internacionalizma“. Obrazovni proces po tim smjericama treba da se bori protiv „*misticizma i idealizma u školama uz razvijanje nastave i čitavog vaspitanja u duhu marksizma i lenjinizma*“.⁸ Sa ovakvim ciljevima prosvjetna politika, po projekcijama komunističkih ideologa bila je u funkciji stvaranja pojedinca koji razumije i spreman je da usvaja nove vrijednosti socijalizma. Obrazovanje po tim tumačenjima treba da bude

*ognjište koje će da razvija toleranciju i ljubav prema narodima Jugoslavije jer je to bratstvo i jedinstvo iskovano u borbi protiv zavojevača. Omladina se sa ovim vrijednostima mora upoznavati i na njima vaspitavati a ta načela treba da budu jevanđelje nove pedagogije.*⁹

Obrazovni sistem izgrađuje se na modelu takozvane *narodne škole*, dostupne svim društvenim slojevima bez obzira na socijalni, vjerski, ili neki drugi status učenika. Ideali oslobodilačke borbe definišu se kao temeljne vrijednosti obrazovnog procesa. Predsjednik crnogorske Vlade Blažo Jovanović navodi da je osnovni zadatak obrazovnog sistema

*vaspitavanje mladih u duhu socijalističkog patriotizma, na primjerima Narodnooslobodilačke borbe, tradicijama narodne revolucije i primjerima socijalističke izgradnje.*¹⁰

Takvim pristupom, po njegovim očekivanjima, mladi se „*osposobljavaju da budu zreli graditelji socijalizma*“ i vaspitavaju se da nauče da vole svoju zemlju i izgradnju socijalizma.¹¹ Slične tvrdnje Jovanović saopštava i na drugom kongresu Komunističke partije Crne Gore (KPCG) kada ponavlja da je prvorazredni problem socijalističke zajednice „*vaspitanje i kulturno uzdizanje mlade generacije-budućih graditelja socijalizma*“. Jovanović u tom procesu prepoznaje ključno mjesto u školama u kojima naša omladina „*treba da stekne socijalističke pojmove i poglede o društvu i svijetu*“.¹²

Stavovi o ideološkoj ulozi obrazovnog procesa među mladima, definisani u najvišim organima Komunističke partije preuzimaju sve institucije uključene u taj proces. Ministar prosvjete Niko Pavić pojašnjava da je cilj škole da vaspita graditelje i borce socijalizma i da vaspitači moraju neprekidno bdjeti nad svojim idejnim socijalističkim uzdizanjem, kako bi adekvatno vaspitali mladi socijalistički kadar.

Nastava u našim školama mora biti naučna, i po sadržaju i metodu osvijetljena principima marksizma-lenjinizma, a vaspitanje u našim školama mora biti prožeto duhom novog jugoslovenskog patriotizma. Naša omladina mora da se vaspitava

8 Pobjeda, 31. 7. 1948, Program KPJ – Podizanje prosvjete i kulture, 5.

9 Pobjeda, 11. 2. 1945, Kakva je bila a kakva treba da bude naša srednja škola, 6.

10 Pobjeda, 19. 12. 1949, Govor Blaža Jovanovića na savjetovanje po pitanjima prosvjete i obrazovanja, 2.

11 Pobjeda, 19. 12. 1949, Govor Blaža Jovanovića na savjetovanje po pitanjima prosvjete i obrazovanja, 2.

12 DACG, CK SK CG, Referat na II Kongresu SKCG, 20. 10. 1954.

*na primjerima heroja narodnooslobodilačke borbe i heroja rada na socijalističkoj izgradnji zemlje, objašnjava Ministar.*¹³

Partijski ideolozi idu i korak dalje pa o ideološkom vaspitanju razmišljaju i u predškolskim ustanovama. Čak i u tom uzrastu definišu se vaspitni ciljevi koji predviđaju „*odgajanje zdrave i snažne djece, odane svojoj domovini*“. U osvrtu o načinu funkcionisanja dječijih vrtića u Crnoj Gori *Pobjeda* upućuje vaspitače u vrtićima da djecu vaspitavaju u duhu socijalističkih ideja. Te ideje odbacuju svaki oblik individualnosti. U prvom planu je kolektivna, šira društvena organizacija zbog čega „*još od ranih dana treba suzbiti egoizam i ojačati volju prema drugima*“.¹⁴

Čelni ljudi komunističke partije tvrde „*da je cjelokupni političko-vaspitni rad u Crnoj Gori usmjeren ka tome da se kod graditelja socijalizma razviju bezgranična ljubav prema nezavisnosti i slobodi socijalističke domovine*“.¹⁵ U ovom stavu sadržana je i suština ideološkog rada u obrazovnom procesu i potreba da se zvanični ideološki diskurs inkorporira u prosvjeti. U saopštenjima sa partijskih sastanaka, oni to uopšte ne kriju insistirajući da škola postane učionica novih komunista. Zbog toga je i stvoren novi pedagoški kadar, novi nastavni programi i udžbenici usaglašeni sa zvaničnom ideologijom i široka mreža obrazovnih institucija koji su zajedno bili na istom zadatku-stvaranja „*Novog čovjeka*“.

Obrazovni proces strogo je kontrolisan i nadziran od strane Komunističke partije. Osim nadzora Ministarstva prosvjete, partija razvija i druge mehanizme ideološke kontrole obrazovnog procesa. O pravilnom ideološkom usmjerenju obrazovnog sistema brinuo je pedagoški sektor Agitpropa. Zadatak tog sektora bila je kontrola obrazovnih sadržaja i prisustvo zvanične ideologije u prosvjeti. Pedagoški sektor vodio je računa o nastavnim planovima, sadržajima u udžbenicima i samom obrazovnom procesu. Pedagoški sektor Agitpropa bio je uključen u pripremu nastavnih programa, organizaciju nastave, ideološki rad sa nastavnim kadrom a neposredno nakon oslobođenja osnovni zadatak ovog odjeljenja bilo je opismenjavanje stanovništva.¹⁶

Jedan od vidova ideološke kontrole obrazovnog procesa bio je i uticaj na prosvjetne radnike. Ideološki rad među prosvjetnim radnicima Komunistička partija u Crnoj Gori sprovodi preko udruženja prosvjetnih radnika, takozvane *Zemaljske konferencije prosvjetnih radnika Crne Gore*. Ministarstvo prosvjete formalno je kontrolisalo rad udruženja ali je suštinski nadzor nad ideološkim radom ove organizacije bio u nadležnosti pedagoškog sektora Agitpropa. Udruženje je vodilo računa o takozvanom „*ideološkom uzdizanju*“ prosvjetnih radnika. Preko raznih seminara, obuka i predavanja prosvjetni radnici upoznavali su se najvažnijim ideološkim osnovama socijalističkog društva i ulozu obrazovnog procesa u njemu. Udruženje je bilo obavezno da svoje aktivnosti usklađuje sa „*opštedržavnim zadacima i blisko saraduje sa prosvjetnim vlastima kako bi se stvarale nove škole, ustanove i novi kadrovi*“. Rad udruženja prosvjetnih radnika bio je oslonjen

13 DACG, MPRS, Pretres državnog budžeta, 27. 12. 1948.

14 Pobjeda, 10. 5. 1947, Uloga dječjeg vrta u vaspitanju djece, 5.

15 Pobjeda, 30. 10. 1952, Sadržaj naše predizborne aktivnosti, 2.

16 DACG, CK SK CG, Reorganizacija agitacije i propagande, 17. 7. 1945.

na aktivnosti sindikalnih organizacija i drugih masovnih organizacija koje su djelovale u obrazovnom procesu.¹⁷ Komunistička partija bila je direktno uključena u obrazovni proces i preko partijskih organizacija u školama. One su bile kontrolori partijske linije u obrazovnom sistemu. Partijske organizacije u školama brinule su o ideološkom usmjerenju prosvetnih radnika i pravilnom tumačenju nastavnog gradiva.¹⁸

Osim partijskih organa koji su direktno uključeni u ideološki rad u školstvu, indoktrinacija učenika vrši se i preko masovnih organizacija. To su prije svega organizacije SKOJ-a odnosno Narodne omladine i organizacije saveza pionira. Uloga masovnih organizacija u obrazovnom sistemu nije toliko usmjerena na indoktrinaciju koliko na razvijanje „*socijalističkih vrijednosti*” kod mladih. Tako organizacije Narodne omladine vode računa o uspjehu učenika, bore se protiv „*kampanjskog učenja*“ pokušavajući da kod učenika razvijaju radne navike. Suštinu ideološkog rada među učenicima, organizacija *Narodne omladine* prepoznaje u „*vaspitnom uticaju na svoje članove da oni učenje shvate kao svoju prvu i osnovnu društvenu obavezu*“.¹⁹

Pionirske organizacije takođe su kroz razne forme ideološko-organizacionog rada pokušavale najmlađima da približe vrijednosti socijalističkog sistema. Pionirske organizacije u Crnoj Gori bile su okupljene u okviru Savjeta Saveza pionira koji su činile 13 sreskih i 4 gradska savjeta saveza pionira. Rad pionirskih organizacija bio je usmjeren uglavnom na učenike nižih razreda. Osnovne forme rada u ovoj organizaciji bile su razne forme okupljanja učenika kroz različite grupe, sekcije, kroz konkurse za mlade prirodnjake, pohode, izlete i logorovanja. Osnovni nedostatak u radu sa pionirskim organizacijama prepoznaje se neadekvatnom načinu rada koji nije bio pristupačan djeci. Insistira se da sve forme organizovanja pionirskih udruženja moraju biti privlačne i interesantne djeci.²⁰

Masovne organizacije tako kroz različite forme rada pokušavaju da među mladima njeguju i razvijaju vrijednosti socijalističkog društva. Loše ocjene, nedovoljno vladanje i *nedrugarski odnos* prema vršnjacima tumače se kao *nesocijalističke vrijednosti*. U takvim slučajevima masovne omladinske ili pionirske organizacije pojavljuju se kao kontrolori socijalističkih vrijednosti i organi koji *vaspitnim radom* utiču da se te stvari promjene. Komunistička partija na ovaj način ostvaruje direktnu kontrolu i uticaj među svim društvenim kategorijama pošto se svaka od ovih masovnih organizacija fokusira na posebne starosne kategorije učenika.

* * *

Uticaj zvanične ideologije na obrazovni sistem, najilustrativnije se vidi u nastavnim planovima i programima rada obrazovnih institucija. Početkom 1944. godine kada nove vlasti na oslobođenim teritorijama organizuju mrežu osnovnih škola nagovještavaju se osnovni ideološki pravci obrazovnog procesa. Te prve škole na oslobođenim teritorijama radile su bez nastavnih planova, ali su učitelji dobili jasna uputstva i preporuke za nast-

17 Pobjeda, 5. 4. 1947: Zemaljska konferencija prosvjetnih radnika Crne Gore, 4.

18 DACG, CK SK CG, Pregled agitaciono-propagandnog rada za prvo polugođe, 15. 9. 1949.

19 DACG, CK SK CG, Izvještaj CK Narodne omladine Crne Gore o radu, 8. 2. 1951.

20 DACG, CK SK CG, Izvještaj CK Narodne omladine Crne Gore o radu, 8. 2. 1951.

vu. Sugerisano je da se djeci predočavaju „*najpozitivniji detalji u prošlosti i sadašnjosti crnogorskog i drugih naroda Jugoslavije*“ (Đilas, 1950, 48). Na taj način djeca su trebala da usvoje najosnovnije pojmove o „*široj bratskoj zajednici naroda Jugoslavije*“. Časovi muzičkog bili su rezervisani za pjevanje „*rodoljubivih pjesama iz NOB-a*“, a sva djeca trebala su i da nauče himnu *Hej Sloveni*. U fokusu nastave istorije trebala je da bude „*borba naših naroda za slobodu*“. Na prvom mjestu, tu su predavanja o narodnooslobodilačkoj borbi i „*pokušaj povezivanja prošlosti sa narodnooslobodilačkom borbom*“. Oslobodilačka borba i sukobi u drugom svjetskom ratu tako postaju model za tumačenje kompletne istorije (Lakić, 1963, 234).

Formiranjem prvih zvaničnih prosvjetnih organa, umjesto uputstava, crnogorske prosvjetne vlasti pripremaju detaljne nastavne planove za osnovne i srednje škole. U planu za istoriju za osnovnu školu, kao zadatak nastave ističe se upoznavanje učenika sa prošlošću kako bi se oni kroz nastavu istorije „*vaspitavali za pravilno shvatanje sadašnjosti*“. Terminologija o pravilnom shvatanju sadašnjosti dobija na značaju ukoliko se pogleda struktura sadržaja iz prošlosti koji se proučavaju. To su sadržaji o borbi za slobodu i nezavisnost, Narodnooslobodilačkom pokretu i drugim temama, uglavnom iz novije istorije koji treba da kod učenika razviju „*ljubav i odanost prema FNRJ*“. Upravo se kroz postavljene ciljeve nastave istorije može prepoznati ideološki uticaj pošto se od nastave očekuje da učenike vaspitava u „*aktivne borce za borbu i nezavisnost, da učestvuje i razvija bratstvo i jedinstvo naših naroda i ostale tekovine Narodnooslobodilačke borbe*“. I sam sadržaj nastavnih programa jasno sugerise na čemu je fokus nastave istorije. U trećem razredu kompletan nastavni sadržaj od 15 jedinica obrađuje cjeline od praistorije do modernog doba. Čak trećinu tog programa čine nastavne jedinice o posljednjih deset godina istorije (program je iz 1950. godine): *Trinaestojulski ustanak 1941; Sutjeska; Napad na Drvar; Narodni heroji NOB-a; Maršal Tito*. Na patriotskim osjećanjima i potrebi za „*razvijanje ljubavi prema domovini i socijalističkoj izgradnji*“ insistira se i u nastavnom planu geografije odnosno zemljopisa. Pjevanje kao jedan od premeta u osnovnim školama takođe u zadacima nastave potencira „*jačanje patriotskih, socijalnih i estetskih osjećanja*“.²¹

Selekcijom nastavnih programa obrazovne vlasti jasno sprovode doktrinu vaspitanja mladih na tradicijama narodnooslobodilačkog rata i revolucije. Analiza planova ukazuje da je period u kome Komunistička partija kroz oslobodilački rat preuzimala vlast u Jugoslaviji ključna tema obrazovnog procesa. Kroz nastavne sadržaje promovisu se sve vrijednosti socijalističkog društva i ideali na kojima se to društvo izgrađuje dok se istovremeno kritički odnosi prema svim vrijednostima prethodnih društvenih sistema. U nastavi istorije prihvatljivi su samo sadržaji iz NOB-a kao i sadržaji iz oslobodilačkih ratova protiv Osmanskog carstva koji treba da budu potvrda „*viševjekovne oslobodilačke tradicije*“ južnoslovenskih naroda. Centralno mjesto u obrazovnim planovima predstavlja i afirmisanje vrijednosti bratstva i jedinstva kao i promocija kulta ličnosti Josipa Broza.

Prosvjetni savjet, formiran neposredno nakon oslobođenja bio je zadužen i za pripremu udžbenika za škole. Savjet se odlučio da se u početku u Crnoj Gori „*uz izvjesne promjene*

21 Nastavni plan i program za osnovne škole i peti razred osmogodišnje škole, 15. 6. 1950.

u skladu sa našim prilikama“ koriste udžbenici iz Srbije.²² Četvrtina svih posleratnih udžbenika bili su prevodi sa ruskog jezika dok su i ostali pravljani na osnovu Sovjetskog iskustva. Predratni udžbenici u novoj socijalističkoj državi nisu bili upotrebljivi (Martinić, Marković, 1982, 211).

Odmah nakon oslobođenja u januaru 1945. godine Povjereništvo za prosvjetu počelo je pripreme za izradu bukvara koji se koristio te školske godine. Bukvar od 65 strana pripremljen je brzo i od februara iste godine počeo je da se koristi u osnovnim školama.²³ Formiranjem prve crnogorske Vlade u aprilu 1945. godine, koncipiranje udžbenika za školu prešlo je u nadležnost Ministarstva prosvjete. Priprema i štampanje udžbenika organizovano je preko preduzeća *Narodna knjiga*. Iako je relativno brzo izdat veliki broj udžbenika, u nastavi je i dalje bilo više udžbenika sa strane nego onih koji su pripremljeni u Crnoj Gori. Tokom 1950. godine u nižim gimnazijama falili su udžbenici o književnosti, nacionalnoj istoriji, geografiji i udžbenici stranih jezika. U višim gimnazijama skoro svi udžbenici bili su iz Srbije ili neke druge republike. U crnogorskom Ministarstvu prosvjete objašnjavaju da je razlog za takvo stanje loš odziv autora na njihove konkurse za izradu udžbenika. Zbog toga su umjesto konkursa, kako navode formirali komisije za izradu čitanki za niže razrede gimnazije i srednje škole.²⁴

Prvi crnogorski posleratni udžbenik koji se pojavio u nastavi bio je bukvar koji se u školama počeo koristiti već u februaru 1945. godine. U metodološkom smislu ovaj bukvar bio je identičan predratnim udžbenicima ali je u ideološkom djelu bio prilagođen novim okolnostima pa su „*riječi i tekstovi najviše zastupljeni iz dječijeg partizanskog života*“.²⁵ Prvi bukvar pripremljen je za manje od mjesec, pa se već za sledeću školsku godinu pristupilo izradi novog. Osim novog bukvara pripremljena je i čitanka za prvi razred. Sadržaj bukvara iz 1946. godine najslikovitije približava šta Komunistička partija želi postići obrazovnom politikom. Đacima, u ovom slučaju onim najmlađim, socijalistička ideologija približava se već na prvom koraku njihovog obrazovanja. Vrijednosti, ideje i simboli socijalističkog društva slikovito se prezentuju kroz slova koja đaci treba da usvoje, ali je asocijacija na svako slovo potpuno jasan ideološki simbol novog socijalističkog društva. Kada uče slovo T, prvaci umjesto nekog slikovitog termina dobili su ilustraciju Josipa Broza, pa je Tito bio simbol glasa T. Termin za usvajanje slova P bili su pioniri uz propratni tekst da se „*pioniri vole i pjevaju pionirske pjesme, a najviše one o našem maršalu Titu*“. Sinonim za slovo B je Borba uz tekst o partizanskoj borbi i partizanima kao „*silnim borcima koji su potukli i istjerali okupatore*“. U nastavku istog teksta navodi se da su pioniri nosili jelo borcima, da se nisu plašili i da su vikali „*svi u boj, svi za Tita*“. Čekić i srp bili su objašnjenje za slovi Č, uz sliku kovača i natpis „*živio savez radnika i seljaka*“. Slovo F, objašnjava se preko pojma Fabrika uz tekst koji objašnjava kako je fabrika tokom rata bila zapaljena i da su to učinili „*mrski fašisti*“. „*Hrabri partizani*“ otjerali su fašiste i sada uživamo u slobodi i radimo na obnovi

22 Pobjeda, 5. 8. 1945, Rad privremenog prosvjetnog saveza Crne Gore, 2.

23 Pobjeda, 14. 1. 1945, Priprema novog bukvara, 6.

24 DACG, CK SK CG, Izvještaj uprave za agitaciju i propagandu CK KPCG o školama, 24. 5. 1950.

25 Pobjeda, 14. 1. 1945, Priprema novog bukvara, 6.

porušene i opljačkane zemlje. Svuda se podižu nove kuće, fabrike i mostovi i udarnički radi kako bi se obnovilo porušeno.²⁶ Slične ideološke poruke imamo i u udžbenicima za starije razrede. Čitanka za četvrti razred osnovne škole, kao i svi udžbenici štampani u izdanju Ministarstva prosvjete Crne Gore na prvim stranicama imaju sliku Josipa Broza uz tekstove ili kratke pjesme koje veličaju njegov kult ličnosti: *”Sve što je teklo kojekuda / Svrnu jednom u korito / Pa veliku rijeku stvori / Drug nam Tito, Tito, Tito.”* Sadržaj i izbor književnih sadržaja u čitanci takođe ukazuje na ideološke poruke koje su autori udžbenika željeli da približe učenicima. Čitanka je podjeljena na četiri cjeline od kojih se u tri naglašava važnost socijalističke ideologije. Osim poglavlja *Priroda*, u čitanci se nalaze cjeline: *Rad, Društvo i Domovina* u kojima ima jako puno sadržaja sa direktnim ideološkim porukama. U tim cjelinama imamo tekstove o značaju rada za socijalističko društvo, mašinama i njihovoj funkciji u izgradnji socijalizma, radnim herojima, štednji, narodnoj slobodi, junaštvu, Josipu Brozu, narodnim herojima partizanskim bitkama i sl. Izbor tekstova u čitanci trebao je učenicima da približi neke od vrijednosti socijalističkog društva. U tekstu o radu, pravi se paralela sa pčelama u košnici u kojoj svaka pčela radi svoj posao. Ta aktivnost pčela povezuje se sa radom u seljačkoj zadruzi, gdje *„svak zna šta treba da radi i radi samo jedan posao uz pravilnu podjelu rada“*. Zatim priča o *sedam prutova* kao otvorena aluzija na politiku bratstva i jedinstva. U priči se spominje otac koji ima problema sa sedam nesložnih sinova koji ne mogu da se dogovore ni oko čega. Otac im postavlja izazov i uzima sedam prutova koje plete u jedan zajednički niz i nudi nagradu onome ko polomi niz. Svaki prut pojedinačno nije teško polomiti ali u nizu oni su neuništivi poručuje se u priči. Zbog toga i poruka *„da ako ne želite da vas neko jači polomi opašite se čvrstom uzicom sloge, jedan uz druga“*.²⁷

Ideološke poruke i vrijednosti socijalističkog sistema pronalazimo i u udžbenicima koji se pojavljuju nakon reformi iz 1950. godine kada je otvoren proces decentralizacije obrazovnog sistema. Promjene su primjetne u načinu organizovanja obrazovnog procesa dok su ideološke poruke u udžbenicima nepromjenjene. U čitanci za prvi razred osnovne škole iz 1954. godine nemamo tako otvorenih poruka u naslovima nastavnih jedinica ali su vrijednosti socijalističkog društva sadržane u većini tekstova čitanke. Tu su tekstovi o dobrim pionirima koji pomažu starijim, koji u javnom prevozu ustupaju mjesto ratnim invalidima, đacima koji idu u školu slušaju roditelje i učitelje i dobro uče. I u ovoj čitanci metafore u narodnom jedinstvu, ovoga puta kroz priču o pet prstiju. U priči se prsti raspravljaju koji je od njih najbolji i ko najviše vrijedi, ali je završna poruka teksta da *„svi mi prsti, najviše vrijedimo kada se sastanemo sa drugovima na drugoj ruci u svakom poslu“*. Tekstovi o prvom maju, prazniku rada i jednom od najradosnijih dana u godini. Datumu kojem se raduju i učenici, *„naručito dobri đaci koji jesenas nijesu znali ni jedno slovo a danas čitaju i pišu“*. O prvom maju prazniku koji podsjeća na obavezu rada i stihove: *”Ko je vrijedan, ko je mlad / Hajde s nama sad na rad! / Živo, naprijed, jedan dva/tu smo vrijedna djeca sva / Da radimo snagom svom / za naš narod za naš dom.“* U čitanci, naravno, na prvoj stranici velika fotografija Josipa Broza ali i u samom udžbeniku

26 Bukvar i čitanka za osnovne škole u Crnoj Gori, 1946, 22, 35, 39, 44, 48.

27 Čitanka za IV razred osnovnih škola u Federalnoj Crnoj Gori, 1945.

tekstovi koji veličaju Titov kult ličnosti. U priči *Titova slika*, djevojčica Slavka se oduševljava uramljenom slikom koju njen otac donosi u kuću. To je fotografija Josipa Broza koja se djevojčici jako sviđjela i koja u razgovoru sa bakom, majkom i ocem saznaje da svi oni jako vole Josipa Broza zbog čega i sama djevojčica počinje da voli Tita. U priči, baka objašnjava Slavki da je Tito jedna vrsta oca svima njima pošto se on „*mного brine za naše ljude, najviše za djecu. Zato ga svi ljudi i sva djeca vole*“. Djevojčica oduševljena onim što je čula i vidjela, u priči, već sutra cvijećem kiti Titovu sliku i srećno pjeva „*Druže Tito, naša mila diko / tebe voli i staro i veliko*“.²⁸ Nešto slojevitije i detaljnije, ali ideološki identične stavove nalazimo i u čitanci za četvrti razred osnovne škole iz 1954. godine. I u ovom udžbeniku velika fotografija Josipa Broza na početku knjige i tekstovi u kojima se afirmišu njegov lik i djelo. U čitanci, Titova poruka pionirima da slušaju i uče od svojih učitelja koji žele „*da stvore od vas dobre i prosvijećene građane naše zemlje. Učite uporno i ozbiljno jer znanje ima veliku važnost za građane socijalističke zemlje. Imajte uvijek na umu da prema socijalističkoj Jugoslaviji imate velike obaveze. Učite i postanite svjesni građani socijalističke Jugoslavije*“. I u ovom udžbeniku pjesme o Josipu Brozu: „*Titova djeca mi smo / pioniri, junaci / Mi, mali, volimo Tita / i Tito voli male / U ljubavi i slozi/živimo ko od šale*“.²⁹

Udžbenici istorije takođe su veoma ilustrativan primjer snažnog ideološkog uticaja na učenike. Najznačajniji dio predmetnih jedinica u nastavi istorije posvećen je periodu NOB-a. U tim tematskim cjelinama afirmišu se vrijednosti partizanskog pokreta, komunističke ideologije i oslobodilačkog rata. Sve ono što je nasljeđe prethodnih društvenih sistema, naročito društva između 1918. i 1941. godine karakteriše se kao loše, nazadno, nedemokratsko i upereno protiv interesa naroda. Istorijsko tumačenje 1918. godine kada je formirana Jugoslavija u novim udžbenicima objašnjava se kao period neispunjenih očekivanja. Navodi se da očekivanja naroda Jugoslavije nisu ispunjena, prevashodno „*težnje narodnih masa o ravnopravnosti južnoslovenskih naroda i socijalnoj jednakosti*“. Vlast se po tom tumačenju bojala „*revolucionarnosti masa*“ zbog čega je i došlo do ukidanja komunističke partije, koja se u novim udžbenicima predstavlja kao jedina progresivna politička snaga koja se borila za stvaranje „*istinske demokratije i revolucije u Jugoslaviji*“. Vlast je, objašnjava se, bila prepuštena buržoaziji koja se bogatila na račun narodnih masa a država je pretvorena u koloniju velikih sila. U takvim uslovima, tvrdi se da je revolucionarna smjena vlasti tokom oslobodilačkog rata bila je potpuno legitimna jer je bilo potrebno promijeniti „*nenarodni režim*“.³⁰ Poseban fokus u udžbenicima istorije posvećen je oslobodilačkom ratu, narodnoj vojsci odnosno kasnije jugoslovenskoj narodnoj armiji. Potencira se da je Jugoslovenska vojska „*narodna i revolucionarna vojna snaga*“. Učenicima se sugeriše da armija „*nije samo oružana snaga već i graditelj socijalizma u kojoj se kadrovi vaspitavaju u duhu socijalističkog patriotizma*“. Detaljno se u udžbenicima istorije objašnjavaju svi događaji iz oslobodilačkog rata i naglašava „*velika moralna snaga, herojstvo i požrtvovanje naših boraca*“. Oslobodilački rat tumači

28 Čitanka za I razred osnovne škole, 1954.

29 Čitanka za IV razred osnovne škole, 1954.

30 Istorija naroda Jugoslavije za VII razred osmogodišnje škole, 1956, 105–115.

se kao pokret koji je imao dva cilja: „*nacionalno oslobođenje zemlje i stvaranje istinski demokratske vlasti u novoj Jugoslaviji*“.³¹

U udžbenicima istorije ali i čitankama za osnovnu školu često se pojavlju tekstovi o oslobodilačkim pokretima i ratovima protiv Osmanskog carstva. Borba protiv Osmanskog carstva ima karakter oslobodilačkog rata i povezuje se sa oslobodilačkim pokretom tokom Drugog svjetskog rata. Suština tih analogija je pozivanje na tradiciju oslobodilačkih ratova pošto je komunistima potrebno istorijsko utemeljenje oslobodilačkog pokreta koji su oni predvodili tokom Drugog svjetskog rata. To istorijsko utemeljenje pronalaze u ratovima protiv Osmanskog carstva zbog čega su te teme dosta česte u sadržajima udžbenika iz ovog perioda. U čitanci za četvrti razred i priča o crnogorskim junacima koji su radije umrli na vješalima nego izdali svoj narod. U priči u kojoj se ističe „*hrabrost crnogorskih junaka koji su prije pošli u smrt nego postali izdajnici svoga naroda*“, može se praviti paralela sa događajima iz Drugog svjetskog rata. Ovim tekstovima stvara se slika da je u tradiciji crnogorskog društva utemeljena vrijednost slobode i da će se prije umrijeti nego postati izdajnik.³²

Snažno oslonjeni na zvaničan ideološki diskurs socijalističkog sistema, udžbenici koji se pojavljuju u nastavi u crnogorskim školama predstavljaju značajno sredstvo za indoktrinaciju mladih. Njihov sadržaj, izbor tema i način prezentacije potpuno je uklopljen u zvaničan ideološki okvir. U udžbenicima se promovišu vrijednosti novog sistema, afirmiše oslobodilački rat i revolucionarne promjene koje je on donio. Čak se i u istorijskim predstavama iz prošlosti traže analogije koje se povezuju sa ideološkim vrijednostima novog sistema, kako bi se kroz takozvanu istorijsku potvrdu, dodatno istakle vrijednosti socijalističkog društva u nastajanju.

* * *

Od samog početka organizovanja obrazovnog procesa u Crnoj Gori, učitelj je imao jasnu ulogu ideološkog radnika koji je u učionici promovisao vrijednosti socijalističkog društva. U odluci o organizovanju mreže osnovnih škola u Crnoj Gori u martu 1944. godine, stručnost učiteljskog kadra i njegova posvećenost obrazovnom procesu stavlja se u drugi plan. U prvom planu umjesto njegovih „*umješnosti i pedagoških sposobnosti*“ stavlja se njegova „*ljubav prema narodu i odanost narodnooslobodilačkoj borbi*“. (Lakić, 1963, 234). Prosvjetni kadar u socijalističkom društvu dobio je ulogu ideološkog radnika koji se bori protiv „*kulturne zaostalosti koja je osnovna i najtežnja smetnja izgradnji socijalizma*“. Prosvjetni radnici osim svoje pedagoške uloge dobijaju i zadatak da se bore protiv „*nasljeđa zaostalosti*“ zbog čega moraju biti jedna vrsta „*univerzalnog čovjeka koji ima odgovore na sva pitanja*“. Kako bi ispunio očekivanja socijalističkog društva, prosvjetni radnik mora biti „*dobar marksista*“ i u prvim redovima borbe za socijalizam.³³

Već u prvim stavovima novih socijalističkih vlasti bilo je apsolutno jasno da prosvjetni kadar koji je radio između dva svjetska rata nema šta da traži u novim okolnostima. Crnogorski komunisti već u januaru 1945. godine problematizuju pitanje:

31 Istorija naroda Jugoslavije za VII razred osmogodišnje škole, 1956, 124.

32 Čitanka za IV razred osnovne škole, 1954, 70.

33 Pobjeda, 7. 3. 1951, Borba protiv kulturne zaostalosti važan zadatak učiteljskih udruženja, 4.

*Da li kulturno-prosvjetni kadar koji je prošao kroz obrazovanje i školu stare Jugoslavije, stvarno sposoban i dorastao da odgovori novim zadacima? Da li će se taj rad pretvoriti u bijedno čeprkanje po površini, okićeno lažnom frazeologijom, radi zadovoljavanja forme na štetu sadržaja i da li će se on svesti na nešto što bi se svelo na vraćanje na staro?*³⁴

Za njih nema dileme da takav prosvjetni kadar, kakvim ga oni predstavljaju, ne može učestvovati u obrazovnom procesu. Po njihovim tvrdnjama prosvjetni kadar obrazovan u staroj Jugoslaviji ima „*zamaqljen vid a njegov pogled na svijet je nedovoljno jasan, zastrt opsjenama i predrasudma*“. Novi prosvjetni kadar po tom tumačenju treba da radi u interesu naroda i da bude iz redova naroda i da ga čine „*borci kulturno-prosvjetnog fronta*“.³⁵

Stavovima o prosvjetnom kadru koji se odvojio od naroda, koji je u obrazovnom procesu tragao za formom a ne za suštinom nagovješteno je da će ideološko opredjeljenje biti ključni elemenat obrazovne politike. To se potvrđuje u partijskim izvještajima u kojima se otvoreno favorizuje ideološko opredjeljenje u odnosu na stručnost prosvjetnog kadra. U izvještajima prosvjetni radnici se dijele u dvije kategorije. Uslovno, ta podjela vrši se na one starije prosvjetne kadrove koji imaju obrazovanje, znanje i iskustvo ali ne prihvataju ideološki obrazac novog sistema. Drugu grupu čine mlađi kadrovi koji su ideološki potpuno usmjereni, ali nemaju stručnost i obrazovanje za posao prosvjetnog radnika. Koristeći formulacije o „*preorjentisnju starog nastavnog kadra*“, „*aktivnom otporu za ispunjenje i sprovođenje naprednih mjera*“, „*visokom političkom svješču i pozitivnim stavom prema narodnim tekovinama*“, jasno se u izvještaju partijske komisije za škole može zaključiti da je ideologija ispred stručnosti. Partijska komisija za škole daje prednost mlađem, ideološki usmjerenom prosvjetnom kadru koji nedostatak obrazovanja i stručnosti „*nadoknađuje visokom političkom svješču i pozitivnim stavom prema narodnim tekovinama i narodnoj državi*“.³⁶ Komunisti u učitelju vide agitatora koji će među učenicima širiti socijalističku ideologiju. O tome krajem 1949. godine piše i *Pobjeda* navodeći da je glavna dužnost svakog učitelja proučavanje marksističko-lenjinističke literature i usvajanje ove ideologije.³⁷ To je potvrđeno i zaključkom skupštine Sindikata prosvjetnih radnika Crne Gore. Objašnjava se da će ispunjavanjem zadataka u prosvjeti učitelji pomoći

*izgradnju socijalizma u našoj zemlji, za potpunu pobjedu stvari za koju se bore naši narodi pod rukovodstvom Partije i druga Tita [...] Samo visoko odgovoran učitelj duboko svjestan svoje uloge i zadataka može postati rukovodilac na podizanju socijalističke svijesti naše omladine.*³⁸

34 *Pobjeda*, 14. 1. 1945, Pred rješavanjem kulturno-prosvjetnih zadataka, 6.

35 *Pobjeda*, 14. 1. 1945, Pred rješavanjem kulturno-prosvjetnih zadataka, 6.

36 DACG, CK SK CG, Zaključci komisije za škole, 7. 3. 1946.

37 *Pobjeda*, 18. 9. 1949, Uškolovati svu djecu odraslu za školu – osnovni zadatak koji treba riješiti, 5.

38 *Pobjeda*, 29. 1. 1950, Đ. Pejović, Učitelj – borac za kulturno-prosvjetni napredak sela, 5.

Komunistička partija, kao nosilac ideološkog rada u ovom procesu definiše dva prioriteta zadatka. Prvi je ideološko „*prevaspitanje*“ postojećeg nastavnog kadra a drugi je produkcija novog prosvjetnog kadra obrazovanog na idejama socijalizma. Novi prosvjetni kadar u prvom redu činili su takozvani privremeni učitelji koji su nakon nekoliko mjeseci kursa dobijali priliku da uđu u nastavni proces. Tako niski kriterijumi u selekciji prosvjetnog kadra bili su posljedica obrazovne politike koja je insistirala na širokoj mreži osnovnih škola. Privremeni učitelji obrazovani su na tromjesečnim kursovima, ali su za vrijeme ljetnjih odmora bili u obavezi da pohađaju nove tromjesečne kurseve. Kursevi, odnosno *tečajevi* kako se nazivaju u terminologiji Ministarstva prosvjete u svom sadržaju imali su „*stručna predavanja i predavanja iz ideološko-političkog uzdizanja učitelja*“.³⁹

Komunistička partija vjeruje da prosvjetni kadar ima najveću odgovornost u stvaranju socijalističke kulture, zbog čega učitelji, nastavnici i profesori moraju usvojiti osnove marksizma-lenjinizma.⁴⁰ U partijskim izvještajima uvijek se ističe ideološko opredjeljenje prosvjetnih radnika, odnosno njihova posvećenost vrijednostima socijalističkog društva. Iz tog razloga u Partiji insistiraju na ideološkom obrazovanju prosvjetnog kadra. Ideološki rad u školama, odnosno „*ideološko podizanje i prevaspitanje prosvjetnih kadrova*“, realizuje se preko sindikalnih organizacija prosvjetnih radnika.⁴¹ Komunistička partija u učionici želi učitelja ideologa koji među đacima širi vrijednosti socijalističkog društva. Upravo zbog toga, kao najveći grijeh nekim prosvjetnim radnicima stavlja se takozvana „*bezidejnost*“, odnosno nastava bez ideološke poruke. Takav način predavanja u Partiji prepoznaju kroz „*hladno i apolitično prikazivanje pojedinih pojava i suvoparno registrovanje činjenica bez marksističke analize*“. Kako bi takve pojave izbacili iz obrazovnog procesa, Ministarstvo prosvjete u saradnji sa Savezom prosvjetnih radnika počinje organizovanje političkih kurseva za nastavnike. Seminari se organizuju i u saradnji sa Agitpropom na kojima se kroz stručne referate raspravljalo o pojedinačnim praktičnim pitanjima. Obaveza svakog učitelja bio je i samostalan ideološki rad. Taj proces „*individualnog uzdizanja*“ učitelja podrazumijevao je čitanje dnevne štampe, časopisa i druge ideološke literature.⁴²

ZAKLJUČAK

Snažan ideološki uticaj na mlade, obrazovni sistem postigao je zahvaljujući novom pristupu obrazovnoj politici, takozvanom modelu narodne škole. Taj model stvoren je na principima obaveznog, besplatnog školovanja koje je zahvaljujući široko formiranoj mreži škola za kratko vrijeme u obrazovni proces uključilo skoro cjelokupnu populaciju mladih. Uz uključivanje masovnih organizacija: Narodne omladine i Saveza pionira, komunističke vlasti izgradile su sistem u kome je skoro bilo nemoguće ostati izvan uticaja zvanične ideologije. Afirmišu se vrijednosti drugarstva, učenja, stvaralaštva, kolektivnog

39 Pobjeda, 17. 7. 1948, U toku ljeta održaće se tečajevi i seminari za sve učitelje naše Republike, 3.

40 DACG, MPRS, Ideološko usavršavanje nastavnog kadra, 19. 3. 1949.

41 DACG, CK SK CG, Zaključci komisije za škole, 7. 3. 1946.

42 DACG, CK SK CG, Izvještaj uprave za agitaciju i propagandu CK KPCG o školama, 26. 9. 1950.

obilježavanja značajnih datuma i slično, dok se pojave kao što su nadmetanje, ogovaranja, loši rezultati u školi, nepoštovanje rukovodstva, ogovaranja i slično, karakterišu kao nasocijalističke vrijednosti.

Konkretno, ideološki uticaj na mlade socijalistički sistem u Crnoj Gori vršio je preko nastavnih planova i programa, udžbenika i prosvjetnog kadra. Kontrola i nadzor cijelog obrazovnog procesa koordinisana je iz Komunističke partije, koja je preko Ministarstva prosvjete i Pedagoškog sektora Agitpropa razvila mehanizme koji su omogućili prisustvo zvanične ideologije u obrazovnom procesu. Prva karika u tom procesu bili su prosvjetni radnici koji u obrazovnom sistemu koji se izgrađuje u Crnoj Gori između 1945. i 1955. godine predstavljaju promotere socijalističkog društva u učionici. Komunistička partija otvoreno zahtijeva od prosvjetnih radnika ideološku angažovanost zbog čega i pristaje na kompromis da ideološku podobnost stavi ispred stručnosti. Po partijskim mjerilima, prva i osnovna karakteristika prosvjetnog radnika treba da bude njegova ljubav prema narodu i socijalističkom društvu a tek nakon toga stručnost i pedagoške sposobnosti.

Analiza nastavnih planova i udžbenika ukazuje da je ogroman broj nastavnih jedinica, prevashodno iz društvenih nauka bio koncipiran tako da direktno afirmiše i podržava vrijednosti socijalističkog društva. Uporedo sa tim procesom, kroz sadržaj nastavnih jedinica i udžbenike, kritički se odnosi prema svim vrijednostima prethodnog sistema i na svaki mogući način potencira da je socijalistički sistem najbolji društveni okvir za jednu zajednicu. Tradicija Narodnooslobodilačkog ratovanja pojavljuje se kao ključna tema svih društvenih nauka. Sadržaji iz književnosti uglavnom se oslanjaju na teme iz NOB-a a u nastavi Istorije čak jedna trećina svih nastavnih jedinica iz istorije posvećena je temama iz četiri godine oslobodilačkog rata. U nastavnim planovima i udžbenicima snažno se afirmišu i aktuelne ideološke vrijednosti socijalističkog društva. Tako su sadržaji o idealima rada, izgradnji i obnove države, bratstvu i jedinstvu Jugoslovenskih naroda, novim društvenim snagama i kultu ličnosti Josipa Broza značajno zastupljeni u planovima i programima ovog perioda.

Snažnom kontrolom i direktnim usmjeravanjem Komunističke partije, između 1945. i 1955. godine u Crnoj Gori je stvoren obrazovni sistem koji je bio u funkciji podrške zvanične ideologije. Obrazovni sistem organizovan je kao jedan vid vaspitnog procesa sa ciljem da od mladih formira ideološki svjesne pojedince koji bi u bliskoj budućnosti bili spremni da unaprijeđuju socijalističke vrijednosti i baštine definisane ideološke ciljeve.

COMMUNISM AND EDUCATION: THE EXPERIENCE
OF MONTENEGRO 1945–1955*Adnan PREKIĆ*

University of Montenegro, Faculty of Philosophy, Danila Bojovića bb, Nikšić, Montenegro

e-mail: adnanp@ac.me

SUMMARY

The strong ideological influence on young people, the education system achieved thanks to the new approach to education policy, the so-called national school model. That model was created on the principles of compulsory, free schooling, which thanks to a wide network of schools involved almost the entire population of young people in the education process for a short time. With the inclusion of mass organizations: the National Youth and the Alliance of Pioneers, the communist authorities built the system in which it was almost impossible to avoid the influence of the official ideology. Values of friendship, learning, creativity, collective marking of significant dates and the like, were promoted, while phenomena such as competition, gossip, bad results in school, disrespect for the management and the like, were characterized as unsocialist values.

To be concrete, the socialist system in Montenegro exercised the ideological influence on the young through curricula, textbooks and educational staff. The control and monitoring of the entire educational process was coordinated by the Communist Party, which via the Ministry of Education and the Agitprop Pedagogical Sector developed mechanisms that allowed for the presence of the official ideology in the educational process. The teachers were the first link in that process, who were the promoters of a socialist society in the classroom, in the educational system that was being built in Montenegro between 1945 and 1955. The Communist Party openly required ideological commitment from the teachers, for the reason of which it agreed to a compromise for ideological similarity to be considered more important than the expertise. According to party criteria, first and foremost characteristic of the educational employee should be his love for the people and the socialist society, and only then the expertise and pedagogical ability.

Analysis of the curricula and textbooks indicated that a large number of teaching units, primarily those of the social sciences, was designed so that it directly promoted and supported the values of socialist society. Parallel to that process, through the content of teaching units and textbooks, it critically referred to all the values of the previous system and in every possible way emphasized that the socialist system was the best framework for a community. The tradition of the Wars of National Liberation appeared as the key topic of all the social sciences. Contents of the Literary science relied mainly on themes from the National Liberation War, and in History almost one-third of all teaching units were dedicated to themes of four years of the liberation war. The curricula and textbooks strongly affirmed the actual ideological values of socialist society. Thus, the contents of the ideals of work, construction and reconstruction of the country, brotherhood and unity of the Yugoslav people, new social forces and the cult of personality of Josip Broz, were significantly represented in plans and programs of this period.

With strong control and direct guidance of the Communist Party, between 1945 and 1955 in Montenegro, an educational system was created, functioning as a support the official ideology. The education system was organized as a form of the educational process with the aim of forming young people into ideologically conscious individuals who would in the near future be prepared to enhance socialist values and possess defined ideological goals.

Keywords: education, Communist Party, Montenegro, ideological education, textbooks, teachers, school programs, 1945–1955

IZVORI I LITERATURA

- Bukvar i čitanka za osnovne škole (1946):** Cetinje, Narodna knjiga.
- DACG, CK SK CG – Državni arhiv Crne Gore (DACG), Fond Centralni komitet Saveza komunista Crne Gore (CK SK CG),** arhivske kutije: 1/45, 2/46, 14/48, 34/49, 71/50, 87/51, 104/1/54.
- DACG, MPRS – DACG, Fond Ministarstvo privrede rudarstva i saobraćaja (MPRS),** arhivske kutije: 50, 1305; 60/1949, 50, 1305; 2/1949.
- Đilas, M. (1950):** Problemi školstva u borbi za socijalizam u našoj zemlji. Zagreb, Kultura.
- Čitanka za I razred osnovne škole (1954):** Cetinje, Narodna knjiga.
- Čitanka za IV razred osnovnih škola (1945):** Cetinje, Narodna knjiga.
- Čitanka za IV razred osnovne škole (1954):** Cetinje, Narodna knjiga.
- Istorija naroda Jugoslavije za VII razred (1955):** Cetinje, Narodna knjiga.
- Lakić, Z. (1963):** Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Crne Gore i Boke – zbirka dokumenata. Titograd, Istorijski institut Crne Gore.
- Nastavni plan i program za osnovne škole (1950):** Cetinje, Narodna knjiga.
- Pobjeda – List jedinstvenog Narodnoslobodilačkog fronta Crne Gore,** Cetinje, 1944–1955.
- Službeni list FNRJ – Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije,** 10, 1946.
- Andrijašević, Ž., Rastoder, Š. (2006):** Istorija Crne Gore. Podgorica, Centar za iseljenike.
- Brzezinski, Z. (1961):** The Nature of the Soviet System. *Slavic Review*, 20, 3, 354–368.
- Kovačević, B. (1989):** Komunistička partija Crne Gore 1945–1952. Titograd, Univerzitetska riječ.
- Martinović, D., Marković, M. (1982):** Crnogorski udžbenici 1836–1981. Titograd, Republički zavod za unapređivanje školstva.
- Pejović, Đ. (1982):** Prosvjetni i kulturni rad u Crnoj Gori 1918–1941. Cetinje, Istorijski institut Crne Gore.